

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 92-100

УДК 336.1

JEL H720

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/15

О. Яфінович, канд. екон. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ ТА МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена вивченню механізмів ефективної організації відносин у середині бюджетної системи України та Європи, а саме через вибудову оптимального балансу між бюджетом центрального уряду і бюджетами органів місцевого самоврядування. Розглянуто поняття децентралізації в контексті реформування міжбюджетних відносин України. Проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід формування дохідної частини місцевих бюджетів, їх структури з метою визначення найбільш дієвих елементів та зрушень у місцевому самоврядуванні країн Європи, які було доцільно впровадити у національну бюджетну систему.

Ключові слова: фіскальна децентралізація, місцеві бюджети, міжбюджетні відносини, податкові надходження, місцеві податки, неподаткові надходження, трансферти.

Вступ. Сучасні економічні процеси, які відбуваються в Україні, вимагають нових підходів щодо формування ефективної фінансової системи шляхом раціонального та збалансованого розвитку всіх її ланок, в т.ч. такої вагомості її складової як місцеві фінанси. Основою цього процесу є пошук механізмів ефективної організації відносин у середині бюджетної системи, а саме через вибудову оптимального балансу між бюджетом центрального уряду і бюджетами органів місцевого самоврядування; проведення перерозподілу бюджетних ресурсів з увагою на об'єктивні відмінності в рівнях соціально-економічного розвитку окремих територій та збалансований просторовий розвиток країни; здійснення фінансового вирівнювання з метою забезпечення конституційних гарантій населенню незалежно від місця його проживання.

Сьогодні склалася ситуація для реалізації одного з найважливіших реформаторського проекту періоду новітньої незалежності України, що викликано, з одного боку, об'єктивними внутрішніми та зовнішніми чинниками, з іншого – повним вичерпанням місцевим самоврядуванням своїх внутрішніх ресурсів. Реалізація справжньої реформи місцевого самоврядування є умовою забезпечення не тільки сталого економічного розвитку нашої держави, а й економічної, фінансової та політичної безпеки. Практика свідчить, що на сьогодні немає жодної країни, яка б не дискутувала на предмет децентралізації публічної влади. В тих країнах, у котрих більшою мірою досягнуто балансу між центром, регіонами та місцевими громадами, людина, її права та свободи захищені більше, а держава володіє ефективними інструментами публічно-владного управління. Такі суспільства й держави є ефективними.

Дослідження структури місцевих бюджетів зарубіжних країн, шляхів формування ними власних доходів набуває надзвичайної актуальності, оскільки дає можливість виділити найбільш дієві елементи та зрушення у місцевому самоврядуванні зарубіжних країн, які було б доцільно впровадити у національну бюджетну систему.

Мета дослідження – дослідити та проаналізувати зарубіжний і вітчизняний досвід побудови моделей місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин з позицій бюджетної децентралізації та зміцнення фінансової самодостатності місцевих органів влади.

Завдання наукової статті полягають у наступному:

- з'ясувати сутність фіскальної децентралізації та визначити кількісні й якісні параметри, за якими можна визначити її рівень в країні;
- оцінити рівень бюджетної децентралізації в країнах Європи та України;
- проаналізувати джерела формування вітчизняних місцевих бюджетів та місцевих бюджетів зарубіжних країн і виявити їх особливості;

- визначити напрями вдосконалення міжбюджетних відносин та процесу формування доходів місцевих бюджетів в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єкт дослідження – система відносин між бюджетом центрального уряду та бюджетами органів місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах з метою обґрунтування напрямів зміцнення ресурсної бази органів місцевого самоврядування.

Предмет дослідження – формування місцевих бюджетів та міжбюджетні відносини в контексті бюджетної децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин повсякчас перебувають у полі зору науковців і практиків. Їх розгляду присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Так, фундаментальні проблеми та практичні аспекти організації публічних фінансів знайшли своє відображення в працях таких видатних західних вчених як Ш. Бланкарт, Дж. Бьюкенен, К. Віксель, А. Даунз, У. Нордгаус, М. Ольсон, Ч. Тібу та ін. Концептуальні засади бюджетної децентралізації, яка базується на визнанні відмінності місцевих та національних інтересів, визначені в роботах Р. Бьорда, В. Братіка, Д. Боукса, Д. Б'юкенена, Р. Масгрейва та інших. Різні аспекти організації міжбюджетних відносин, проблеми забезпечення ефективності бюджетного перерозподілу коштів висвітлюються у працях Дж. Стігліца та П. Самуельсона. Наприклад, у працях П. Самуельсона, обґрунтовуються засади оптимального державного будівництва та ефективного функціонування багаторівневих бюджетних систем, що дозволяє визначитися з адміністративним поділом регіонів, оптимальною кількістю та розмірами суб'єктів місцевого самоврядування з позицій їх економічних можливостей щодо реалізації своїх повноважень.

Розвитку системи фінансування місцевого самоврядування, процесам формування і використання коштів місцевих бюджетів, їх особливостям та проблемам присвячено ряд праць вітчизняних вчених-економістів, зокрема А. Бабица, Є. Балацького, О. Василика, В. Дем'янишина, В. Зайчикової, М. Карліна, О. Кириленко, І. Луніної, В. Опаріна, О. Солдатенка, С. Слухая, Ю. Субботович, В. Тарангул, С. Юрія та інших. Зокрема, в працях Т. Войтович, І. Луніної та Л. Скиби розкриваються існуючі недоліки формування місцевих бюджетів України та визначаються шляхи їх вирішення. Теоретичні та практичні аспекти місцевого оподаткування досліджували В. Мельник, Л. Тарангул, проблематику місцевих запозичень та емісії муніципальних облігацій – Т. Вахненко, Б. Малиняк, М. Назарчук, С. Черкасова. Такі науковці, як З. Варналій, В. Базилович, А. Гальчинський, В. Геєць, звертають увагу на зміну парадигми держави і суспільних фінансів, що пов'язані з питаннями вибору кон-

кретної системи розподілу державних доходів між бюджетами різних рівнів.

Слід відмітити аналітичну доповідь "Нова архітектура бюджетної системи України: ризики та можливості економічного зростання" за редакцією Я. Жаліла, де йдеться про те, що децентралізація дійсно є нагальним завданням для України. В цій роботі визначено ряд суттєвих недоліків функціонуючої бюджетної системи України, серед яких низька зацікавленість органів місцевої влади у формуванні сприятливого інвестиційного клімату в регіоні та активізації економічної діяльності, відсутність зацікавленості органів місцевої влади в реалізації фіскального потенціалу адміністративно-територіальної одиниці, безініціативність місцевої влади у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку регіону [1].

В той же час і досі залишаються не систематизованими повною мірою особливості наповнення дохідної частини фінансів місцевого самоврядування зарубіжних країн. Тому ці питання потребують подальших досліджень особливо в умовах реформування місцевих бюджетів та вдосконалення фінансування місцевого самоврядування в Україні.

Методологія дослідження. Методологічна основа статті представлена комплексом наукових методів, що дозволили досягнути практичних результатів в процесі дослідження моделей місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин зарубіжних країн та України. В процесі дослідження автором використано ряд наукових методів, основними з яких є метод системного аналізу (застосовувався під час оцінки рівня бюджетної децентралізації в Україні та країнах Європи й визначення фінансової самодостатності місцевих бюджетів). Методи порівняльного аналізу, узагальнення, статистичні прийоми, графічні та табличні методи використані для оцінки процесів формування доходів бюджетів органів місцевого самоврядування та їх структури. Обробка статистичних даних, аналіз та характер їх зміни проводилися за допомогою статистичного та аналітичного методів.

Для аналізу були використані статистичні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Евростату, Організації економічної співпраці та розвитку та ін.

Основні результати. Визначальним чинником для розподілу функцій між бюджетами всіх наявних в країні рівнів є державний устрій. Залежно від форми державного устрою можна виокремити три моделі організації місцевих фінансів у зарубіжних країнах:

- місцеві фінанси федеративних держав;
- місцеві фінанси унітарних держав;
- місцеві фінанси регіоналізованих держав (країн із регіональною автономією).

У федеративних країнах, які характеризуються наявністю додаткової ланки в бюджетній системі (бюджетів членів федерації), розподіл функцій між ланками бюджетної системи виражений сильніше, ніж в унітарних державах. Бюджети членів федерації несуть більше відповідальності за фінансування соціально-економічного розвитку регіонів країни (суб'єктів федерації). У таких країнах організація міжбюджетних відносин, як правило, відповідає моделі бюджетного федералізму, яка в свою чергу може бути представлена двома типами – децентралізованим (конкурентним) та кооперативним. Децентралізована модель бюджетного федералізму дозволяє забезпечити максимальну фіскальну автономію регіональних і місцевих бюджетів за рахунок надання місцевим органам влади широких прав у сфері оподаткування, а також у здійсненні заповнень на фінансовому ринку. Характерним представником такої моделі є США. Кооперативна модель бюджетного федералізму є поширенішою та спрямована на забезпечення територіальної справедливості. Вона застосовується у різноманітних формах і, на відміну від децентралізованого типу, характеризується сильними зв'язками між рівнями бюджетної системи. Така модель бюджетного федералізму притаманна багатьом федеративним країнам Європи, зокрема Німеччині та Австрії.

Для більшості країн з унітарним державним устроєм більш характерною є модель бюджетного унітаризму, за якої суб'єктами міжбюджетних відносин є центральні органи та органи місцевого самоврядування. За такої організації центральні органи влади здійснюють політику щодо забезпечення населення послугами відповідної якості, встановлення стандартів якості та вирівнювання фінансового потенціалу регіонів. Так, наприклад, у Великобританії, Швеції, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Люксембурзі більша частина соціально-економічних послуг населенню надається на місцевому рівні і фінансується з місцевих бюджетів. Слід зазначити, що принципи розподілу функцій між ланками бюджетної системи унітарних держав можуть досить суттєво відрізнятися.

В окрему модель організації місцевих фінансів можна виокремити ті країни (як правило, зі складним унітарним устроєм), територіальний устрій яких є основою для існування широкої автономії регіональних та місцевих владних органів. Прикладом таких країн є Італія та Іспанія. Так, в Італії, наприклад, розподіл функцій між ланками бюджетної системи практично відсутній, і численні соціально-економічні послуги фінансуються з усіх рівнів бюджетної системи.

Глибше зрозуміти відмінності між моделями організації місцевих фінансів дозволяє характеристика спеціфічних рис відповідних форм державного устрою, наведених в таблиці 1.

Таблиця 1. Характеристика форм державного устрою

Вид державного устрою	Місцеве самоврядування	Роздільне правління	Законодавча база
Федерація	Так, федеральні одиниці мають дієві повноваження з прийняття рішень у межах компетенції, власні політичні інституції (органи), адміністрацію, фінанси, федеральні одиниці мають інституції, подібні до державних органів	Так, федеральні одиниці представлені у центральних інституціях, зокрема, у другій палаті парламенту	Високий рівень правового захисту (Конституція)
Унітарна держава (повна децентралізація)	Так, децентралізовані одиниці мають дієві повноваження з прийняття рішень у межах компетенції, власні політичні інституції (органи)	Ні, спеціальне представництво не вимагається	Можливість як низького, так і високого рівня правового захисту (Статут (закон) або акти вищої юридичної сили)
Унітарна держава (деконцентрація)	Немає дієвих повноважень з прийняття рішень, деконцентровані інституції (територіальні підрозділи) діють від імені центрального уряду (органу влади)	Ні	Загальнонизький рівень правового захисту (підзаконні акти або акти вищої юридичної сили)

Як бачимо з таблиці 1, окрім децентралізації та федералізму – процесів, що передбачають передачу прав місцевому самоврядуванню, існують й інші процеси, специфічні риси яких полягають у передаванні повноважень центральною державною владою місцевим представництвам (територіальним підрозділам) центральних інституцій, або представникам центральної влади. Такі процеси відбуваються у випадку деконцентрації, за якої центр має контролювати не лише законність, а й доцільність дій децентрованих органів влади.

З прийняттям у 1985 р. Європейської хартії про місцеве самоврядування, яку на сьогодні підписало 47 країн, в т.ч. й Україна, в багатьох унітарних країнах розпочався процес децентралізації. За останні 20 років значна кількість європейських країн провели реформи своїх фінансових систем в частині перерозподілу бюджетних ресурсів між різними адміністративними рівнями. В деяких країнах це супроводжувалося адміністративно-територіальними змінами, а в більшості – внаслідок перерозподілу повноважень і функцій між владними рівнями, і відповідно надання їм належного фінансового забезпечення. В результаті цього сформувався новий змішаний тип організації місцевих фінансів, який об'єднав у собі принципи як бюджетного федералізму, так і бюджетного унітаризму. При цьому кожна країна характеризується своїми підходами щодо повноважень центральних та місцевих органів влади у сфері фінансово-бюджетних та міжбюджетних відносин.

На сучасному етапі одним з ключових завдань модернізації економіки України, забезпечення її економічного зростання, створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку, високої продуктивності виробництва та добробуту населення, є проведення масштабної реформи у сфері державних фінансів, зокрема проведення децентралізації бюджетних ресурсів. Сьогодні ні в кого не викликає сумніву, що формування ефективної системи місцевого самоврядування в нашій державі потребує децентралізації влади, про що свідчать положення Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні та ряд нещодавно прийнятих законодавчих актів [3, 4, 5, 6].

Одним із найскладніших аспектів децентралізації публічної влади є фіскальна децентралізація, за допомогою якої можна оцінити рівень демократичності в країні, рівень довіри до місцевих органів влади та рівня сприйняття державною владою потреб суспільства в цілому і окремих громадян зокрема.

Набутий в цьому питанні зарубіжний досвід дозволяє визначити сутність фіскальної децентралізації через наступні три аспекти, а саме: децентралізацію доходів, децентралізацію видатків та процесуальну й організаційну самостійність (Таблиця 2).

Таблиця 2. Сутність фіскальної децентралізації.

Фіскальна децентралізація		
Децентралізація доходів	Децентралізація видатків	Процесуальна й організаційна самостійність
закріплення за місцевим самоврядуванням переліку власних доходів, достатніх для належного і якісного виконання встановлених для відповідного рівня місцевого самоврядування завдань і функцій, та право самостійно встановлювати їх розміри	надання місцевому самоврядуванню фінансових ресурсів на виконання завдань і функцій	право самостійно, під відповідальність органів, посадових осіб місцевого самоврядування формувати, затверджувати, виконувати фінансові плани, кошториси, бюджети, забезпечувати звітність і контроль тощо

Джерело: [2, С. 78]

Оцінити рівень фіскальної децентралізації можна за допомогою ряду кількісних та якісних критеріїв, серед яких, на нашу думку, можна визначити основні:

- співвідношення частки доходів місцевого самоврядування (місцевих бюджетів) у публічних доходах загалом;
- співвідношення показників видатків місцевого самоврядування (місцевих бюджетів) до публічних видатків;
  - обсяг видатків місцевих бюджетів до ВВП;
  - питома вага власних доходів у структурі доходів територіальних громад;
  - питома вага видатків на реалізацію власних повноважень місцевих органів влади;
  - питома вага видатків для забезпечення делегованих державою повноважень;
  - обсяг міжбюджетних трансфертів в структурі доходів місцевих бюджетів;
  - обсяг податкових доходів місцевих бюджетів у порівнянні із загальним показником податкових доходів у державі;
  - питома вага доходів від місцевих податків і зборів;

- стан та якість майна, що перебуває у власності територіальних громад;

- рівень зайнятості в публічному секторі тощо.
- Користуючись визначеними критеріями оцінки фіскальної децентралізації публічної влади, перш за все слід звернути увагу на показники обсягів доходів і видатків державного (зведеного) й місцевих бюджетів та їх співвідношення. Досить показові є такі цифри, як частка доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів у ВВП, а також питома вага доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету країни. Дані щодо цих показників для України та Європи наведені в таблицях 3, 4 та рисунку 1. Так, для України обсяг акумульованих ресурсів у Державному бюджеті (з трансфертами з місцевих бюджетів) в середньому за 2010-2013 рр. знаходиться на рівні 23,6% до ВВП (максимальне значення у 2012 р. – 24,5%, мінімальне у 2010 р. – 22,2%). Частка доходів місцевих бюджетів (з трансфертами з Державного бюджету) за аналізований період в середньому на рівні 15,0% до ВВП країни, а без урахування трансфертів – 7,2%. При цьому лише близько 1/4 доходів зведеного бюджету припадає на місцеві бюджети (Таблиця 3).

Таблиця 3. Показники доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів України та країн Європейського Союзу за 2010-2013 рр.

Рік	Частка доходів зведеного бюджету у ВВП, %		Частка доходів державного бюджету у ВВП, %		Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП, %			Частка доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету, %	
	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна		Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*
					з трансф.	Без трансф.			
2010	29,1	44,1	22,2	22,7	14,7	7,5	11,9	25,6	27,0
2011	30,6	44,6	24,2	22,7	13,9	6,7	11,7	21,7	26,1
2012	31,6	45,4	24,5	23,3	16,0	7,2	11,8	22,6	25,9
2013	30,4	45,8	23,3	23,3	15,2	7,2	11,6	23,8	25,4
Сер. значення	30,4	45	23,6	23	15,0	7,2	11,8	23,4	26,1

* Середній показник по країнах Європейського Союзу (27 країн).

Джерело: [7; 8; С.12-14; 9]

Для порівняння країни Європейського Союзу протягом 2010-2013 рр. мали вищезначені показники на такому рівні: частка загальних урядових доходів в середньому за цей період 23% ВВП, частка доходів місцевих бюджетів – 11,8% ВВП та 26,1% в структурі доходів загальнодержавного рівня (Таблиця 3). Щодо окремих представників цього регіону слід сказати, що, наприклад, Данія має найвищий показник частки доходів місцевих бюджетів у ВВП (37,5%) та середній за часткою в структурі загальних урядових доходів (27%), Швеція 25,8% і 48%, Польща – 12,9% та 17%, Франція 11,8% і 15,5% відповідно. Отже, це ще раз підтверджує тезу про особливості кожної країни у підходах до повно-

важень центральних та місцевих органів влади у сфері фінансово-бюджетних та міжбюджетних відносин [7; 9].

Привертає увагу той факт, що в європейських країнах дуже різняться показники частки доходів місцевих бюджетів у ВВП (рис. 1). Так, найбільшу частку ВВП перерозподіляють через місцевий рівень Данія, Швеція та Фінляндія з показником 37,5%, 25,8% та 23,0% відповідно. Значна частина країн, серед яких Польща, Великобританія, Франція, Латвія, характеризуються рівнем вищезначеного показника від 9 до 15%. Зовсім незначна частина країн мають частку доходів місцевих бюджетів у ВВП до 5%, серед них Кіпр та Мальта із найнижчим показником 1,8 та 0,8% відповідно.

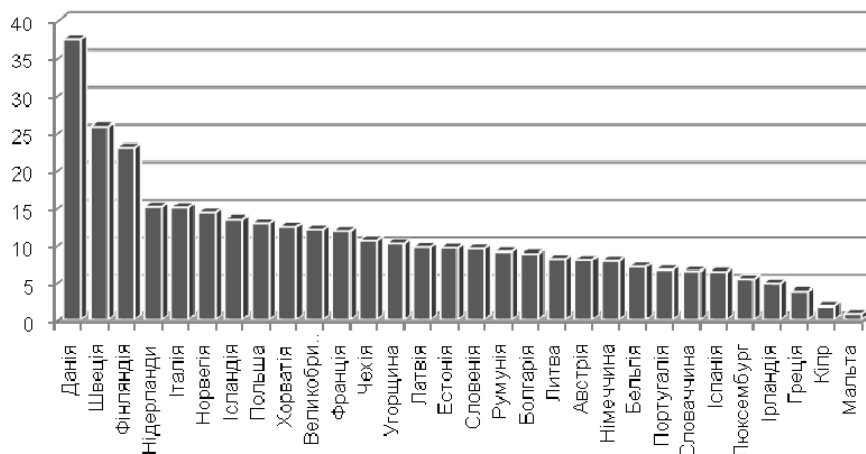

Рис. 1. Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП в європейських країнах у 2013 р., %

Джерело: [7]

Обсяги видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів на протязі 2010-2013 рр. в Україні та країнах Європейського Союзу ілюструє таблиця 4. Частка останніх в загальних урядових витратах свідчить про рівень децентралізації в країні: 45% і більше – високий

рівень децентралізації, 30-45% – середній, менше 30% – низький. Крім цього, про розподіл завдань і видатків між державним і місцевими бюджетами, говорить частка видатків місцевих бюджетів у ВВП.

Таблиця 4. Показники видатків зведеного, державного та місцевих бюджетів України та країн Європейського Союзу за 2010-2013 рр.

Рік	Частка видатків зведеного бюджету у ВВП, %		Частка видатків державного бюджету у ВВП, %		Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП, %		Частка видатків місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету, %	
	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*	Україна	Країни Європейського Союзу (EU 27)*
2010	34,9	50,6	28,0	28,3	14,8	12,2	40,2	24,1
2011	32,0	49,0	25,6	26,5	13,9	11,8	42,8	24,2
2012	34,9	49,4	28,0	27,0	15,8	11,8	44,9	24,0
2013	34,8	49,1	27,7	26,3	15,1	11,6	43,1	23,7
Сер. значення	34,2	49,5	27,3	27,0	14,9	11,9	42,8	24,0

* Середній показник по країнах Європейського Союзу (27 країн)

Джерело: [7; 8, С. 12-14; 10]

Так, за даними таблиці 4 частка видатків Державного бюджету України (з трансфертами від місцевих бюджетів) за 2010-2013 рр. в середньому становила 27% до ВВП (максимальне значення у 2010 р та 2012 р. – 28,0%, мінімальне у 2011 р. – 25,6%), а частка місцевих бюджетів – в середньому 15% до ВВП. При цьому обсяг видатків місцевих бюджетів у структурі зведеного більше 40% (з трансфертами з державного бюджету) та на рівні 20% (без міжбюджетних трансфертів), що свідчить про низький рівень децентралізації в країні.

Аналізуючи вищезначені показники бюджетної сфери в країнах Європейського союзу протягом зазначеного періоду, слід звернути увагу на тенденцію щодо зменшення видаткової частини бюджетів за всіма рівнями влади і 2013 рік характеризується найменшими їх значеннями. Так, в 2013 р. частка витрат центрального уряду в середньому по цим країнам склала 26,3% ВВП (в Німеччині – 13,3% (найменший показник), Франції – 22,1%, Польщі – 22,8%, Фінляндії – 28,7%, Великій Британії – 43,5%, Греції – 49,2% (найбільший показник)). Видатки ж місцевих бюджетів країн Європи в 2013 р. в середньому на рівні 11,6% ВВП (найбільше значення має Данія – 37,5%, найменше Мальта – 0,8%). При цьому частка видатків місцевих бюджетів в загальнодержавних видатках дуже різниться. Так, в 2013 р. Греція мала витратну частину місцевих бюджетів всього 5,9% від зведеного, Бельгія – 13,2%, а Нідерланди – 30,2%, Норвегія – 33,4%, Німеччина – 39%, Фінляндія – 40,6%, Данія – 62,2% [7, 10].

Продемонстровані вище дані свідчать про значні диспропорції співвідношення у зведеному бюджеті України Державного та місцевих бюджетів за обсягами акумульованих у них ресурсів та про достатньо високий ступінь централізації бюджетних ресурсів. Отже, протягом 2010-2013 рр. в Державному бюджеті України зосереджувалося в середньому понад 75% всіх доходів бюджетної системи та близько 60% її видатків, у місцевих бюджетах менше 25% і понад 40%, відповідно. Тому стає зрозумілим, щоб адекватно відповісти на виклики

сьогоднішнього дня Україні необхідно збільшувати питому вагу місцевих бюджетів у зведеному, доводячи її до середньоєвропейського рівня. Очевидно, що принципово нових джерел для швидкого і значного збільшення надходжень до місцевих бюджетів до рівня державного просто не існує. З огляду на це, мова може вестись тільки про передачу частини доходної бази державного бюджету на нижчий рівень.

В контексті фискальної децентралізації особливої актуальності набуває аналіз проблем формування доходної бази місцевих бюджетів в Україні. На сьогоднішній день існують чотири основних джерела фінансових надходжень до бюджетів місцевої влади, а саме: податкові та неподаткові надходження, субсидії й позики.

Для більшості зарубіжних країн основним джерелом формування доходів місцевого самоврядування, є різноманітні податки та збори. Серед лідерів за найбільшими частками від податкових доходів у структурі сукупних доходів місцевих органів самоврядування є Швеція з часткою 63% та Швейцарія з часткою 59%. Але є й країни, у яких ця частка від 10 до 20% (Словаччина – 13%, Великобританія – 14%) (рис. 2).

Що стосується України, то за період 2011-2013 рр. в нашій державі спостерігається тенденція щодо збільшення частки податкових надходжень в місцевих бюджетах. Питома вага доходів від податків і зборів у загальній сумі доходів місцевих бюджетів з урахуванням трансфертів від Державного бюджету на рівні 40%, без урахування трансфертів показник коливається від 84,5% у 2011 р. до 86,8% у 2013 р. Слід відмітити збільшення ролі місцевих податків і зборів. Їх частка збільшилась від 1,4% у 2011 р. до 3,3% у 2013 р. у сукупному обсязі доходів місцевих бюджетів (з урахуванням трансфертів) та відповідно від 2,9% до 7,0% без урахування трансфертів з держбюджету (Таблиця 5). Лівова частка в кошику місцевих податків і зборів припадає на єдиний податок, що складає 90% всіх місцевих податкових надходжень та 3% від усіх сукупних доходів місцевих бюджетів.

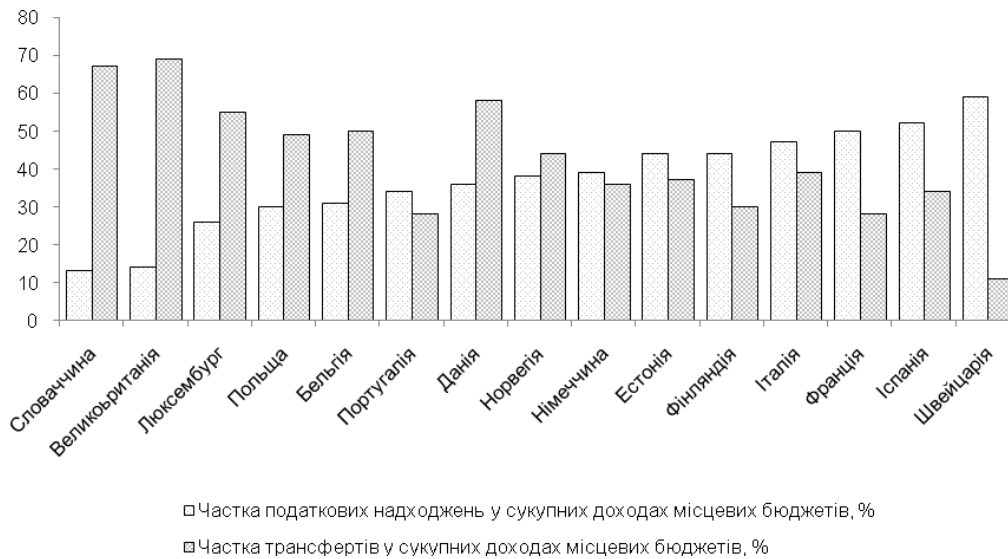

Рис. 2. Частки податкових надходжень і трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів європейських країн у 2013 р., %

Джерело: [11, 12]

Очевидно, що податкова база більшості регіонів України є недостатньою для самостійного виконання навіть тих функцій, які покладені на місцеву владу за сучасного устрою. Тому виникає необхідність використати потенціал податків на власність, що й демонструють сучасні урядові ініціативи [4, 5]. Адже, як доводить теорія та свідчить досвід зарубіжних країн в децентра-

лізованих моделях бюджетного устрою розподіл джерел надходжень між різними рівнями влади в узагальненому вигляді здійснюється наступним чином: центральний уряд отримує більшість податків на дохід, регіональна влада в більшій мірі покладається на податки з продажу та доходу, а місцева влада спирається на податки на власність.

Таблиця 5. Структура доходів місцевих бюджетів України за 2011–2013 роки (без урахування та з урахуванням трансфертів), %

Доходи місцевих бюджетів	Без урахування трансфертів			З урахуванням трансфертів		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Всього доходів	100	100	100	100	100	100
Податкові надходження, в т.ч.:	84,5	85,2	86,8	40,3	38,1	41,3
- місцеві податки і збори	2,9	5,4	7,0	1,4	2,4	3,3
- податок на доходи фізичних осіб	62,5	60,6	61,4	29,8	27,1	29,2
- плата за землю	12,4	12,5	12,2	5,9	5,6	5,8
- інші податкові надходження	6,7	6,7	6,2	3,2	3,0	3,0
Неподаткові надходження, в т.ч.:	12,4	12,5	11,5	6,0	5,6	5,5
- власні надходження бюджетних установ	9,3	9,4	8,4	4,6	4,2	4,0
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	2,2	1,7	1,9	1,0	0,8	0,9
- доходи від власності та підприємницької діяльності	0,5	0,6	0,4	0,2	0,3	0,2
- інші неподаткові надходження	0,4	0,8	0,8	0,2	0,3	0,4
Доходи від операцій з капіталом	2,1	1,7	1,3	1,0	0,8	0,6
Цільові фонди	1,0	0,6	0,4	0,5	0,3	0,2
Офіційні трансферти від органів державного управління	-	-	-	52,3	55,2	52,4

Джерело: [8, С. 137-138; 13, С. 53-58]

Вагомий внесок у дохідну частину бюджетів європейських країн здійснює податок на майно. Частка цього податку у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів досить різна і становить у Великобританії, наприклад, – 99,5%, у Франції та Іспанії – близько 30-40 %. Привертає увагу той факт, що у більшості країн Європи запровадження зазначеного податку є обов'язковим, оскільки власність є найважливішою базою оподаткування. Основною проблемою адміністрування даного податку є справедлива оцінка майна та відсутність прямого зв'язку між вартістю майна і доходами, що отримує його власник.

Проте практика використання податків на майно при формуванні дохідної частини місцевих бюджетів розви-

нутих країн свідчить як про позитивні, так і негативні її сторони. Серед позитивних бачать наступні: відповідність засадам справедливого оподаткування, зручність для застосування на місцевому рівні, стабільність надходжень, сприяння більш ефективному використанню майна, не призводять до зменшення податкової бази загальнодержавних податків і зборів. Серед негативних рис відмічають складність в адмініструванні, непопулярність серед населення, відсутність простих та ефективних методик оцінки вартості майна тощо [14].

Крім податків на власність до місцевих податків, як правило, відносять місцеві прибуткові, промислові податки, а також податки, які відображають політику місцевих органів влади (екологічні, на полювання, на тва-

рин і т.п.). Такі податки, як податки на доходи фізичних осіб, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості капіталу в структурі сукупних податкових надходжень місцевих бюджетів європейських країн також займають значну частину. Для країн з найвищими показниками життєвого рівня характерні високі муніципальні прибуткові податки.

Аналізуючи неподаткові надходження в структурі доходів місцевих бюджетів європейських країнах, слід відмітити, що їх частка також досить різноманітна (від 2% у Франції до 24% у Швейцарії). Склад, обсяги та динаміка неподаткових надходжень до місцевих бюджетів значною мірою характеризують масштаби та результативність діяльності органів місцевого самоврядування на ринку праці та фінансовому ринку, у місцевому господарстві та відображають дієвість контрольної роботи місцевих фінансових органів. З розвитком ринкової інфраструктури західна практика демонструє зростання доходів від підприємницької діяльності та власності у неподаткових надходженнях місцевих бюджетів. Так, обсяг цього виду неподаткових надходжень у Польщі та Чехії становить понад 40 %, у Болгарії, Словаччині, Угорщині – до 20 %, у Латвії та Румунії – близько 10 %.

Деякі країни мають значну частку адміністративних зборів та платежів, доходів від некомерційного та супутнього продажу, надходжень від штрафів і санкцій у структурі неподаткових надходжень бюджетів місцевих урядів. Так, наприклад, у Данії, Франції та Іспанії їх питома вага понад 60 %, у Великобританії – понад 40%, у Швеції – понад 10%.

За останні роки збільшилася роль такого джерела неподаткових надходжень як доходи від надання платних послуг місцевою владою, а саме за водопостачання, каналізацію, прибирання сміття тощо. Так, у Норвегії переважають надходження за водопостачання, каналізацію, утримання дітей у дитячих садках. В Італії – шкільний збір, за використання державних земельних ділянок, місцеві ліцензійні збори, у Швеції – за енергетичного водопостачання, використання відходів.

Фіскальна роль неподаткових надходжень в Україні залишається достатньо низькою, що складає за період 2011-2013 рр. у сукупних доходах місцевих бюджетів з урахуванням бюджетних трансфертів в середньому 5,7%. Більша частка з них (в середньому 4,3%) припадає на власні надходження бюджетних установ. Вкрай низькі та демонструють тенденцію до зменшення протягом аналізованого періоду доходи від власності та підприємницької діяльності, на які припадає лише 0,2% сукупних доходів місцевих бюджетів у 2013 р.

В Україні недосконалим, неефективним і таким, що не відповідає вимогам сьогодення є механізм формуван-

ня доходів місцевих бюджетів від операцій з капіталом. Підтвердженням цьому є негативна динаміка і так незначної питомої ваги доходів від операцій з капіталом, на яку припадає у структурі сукупних доходів місцевих бюджетів лише 1,0% у 2011 р. та 0,6% у 2013 р. (Таблиця 5).

У світовій практиці покриття фіскального дисбалансу регіонів здійснюється за рахунок міжбюджетних трансфертів. Тому майже у всіх країнах трансферти (гранти) формують друге за величиною джерело доходів місцевих бюджетів. Найбільш залежними в 2013 р. від центрального уряду були місцеві бюджети Словаччини (67%), Великобританії (69%). Більшою фінансовою автономією відрізняються місцеві бюджети Німеччини (36%), Естонії (37%), Фінляндії (30%), Франції (28%), де частка трансфертів у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів становить близько 30-40%. За останні 10 років відчутно збільшили залежність від трансфертів (більше 10 в.п.) місцеві бюджети Люксембургу та Данії (рис. 2.). Слід відмітити, що, як правило, висока частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів характерна для країн з низьким рівнем податкових надходжень. Відповідно, у країнах з високими показниками децентралізації та значною часткою податкових надходжень (Ісландія, Швеція, Швейцарія,) спостерігається найменший рівень залежності місцевих бюджетів від трансфертів.

Аналізуючи структуру доходів місцевих органів самоврядування в Україні, не можна не звернути увагу на зростання рівня залежності місцевих бюджетів від трансфертів з Державного бюджету. Так, на протязі 2011-2013 рр. частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів була понад 50% (Таблиця 5). Україна має вищий порівняно з більшістю країнами ЄС показник залежності місцевих бюджетів від трансфертів з Державного бюджету при достатньо високій частці податкових надходжень. Крім того, в Україні в середньому лише 47,5% трансфертів, що спрямовувались урядом на рівень місцевих бюджетів упродовж 2010–2014 рр., становлять трансферти на загальні цілі (зокрема, дотація вирівнювання), кошти яких органи місцевого самоврядування можуть розподіляти та витратити на власний розсуд (Таблиця 6). У більшості ж країн ЄС така частка є значно вищою, для прикладу, у Німеччині вона дорівнює 95%, у Швеції – 75%, Великобританії – 64%, Польщі – 62%. Тобто в Україні переважну частину міжбюджетних трансфертів становлять ті, які мають цільове призначення (субвенції), і їхні кошти органи місцевого самоврядування просто технічно перераховують кінцевим одержувачам і не можуть перерозподіляти на власний самоврядний розсуд.

Таблиця 6. Обсяги та структура міжбюджетних трансфертів, що надійшли з Державного бюджету до місцевих бюджетів України за 2010–2014 роки

Показник	2010		2011		2012		2013		2014	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Обсяг трансфертів, в т.ч.:	77766,2	100	94875,0	100	124459,6	100	115848,3	100	132536,4	100
- дотація вирівнювання	43640,4	56,1	43629,9	46,0	51649,9	41,5	55695,4	48,1	60669,1	45,8
- субвенції з соціального захисту населення	30037,3	38,6	36305,2	38,3	43078,3	34,6	48633,4	42,0	50257,2	37,9
- інші трансферти	4088,5	5,3	14939,9	5,7	29731,4	23,9	11519,5	9,9	21610,1	16,3

Джерело: розраховано автором на основі [13, С. 66; 15]

Говорячи про джерела доходів місцевих бюджетів не можливо не сказати про позикові кошти. Звісно, що це джерело має як позитивні, так і негативні сторони. Проте досвід європейських країн доводить, що в Україні існує необхідність удосконалення системи запозичень на субнаціональному рівні [16]. Адже в умовах недостатності фінансових ресурсів на локальному рівні бюдже-

тної системи запозичення виступають значним джерелом доходів місцевих бюджетів, що дає змогу субнаціональним органам управління отримувати автономію щодо фінансування і забезпечення населення суспільними благами (товарами і послугами). Наприклад, в Бельгії, Франції, Німеччині частка позикових коштів в сукупних доходах місцевих бюджетів близько 10%.

Висновки. Сучасна система міжбюджетних відносин України, що почала формуватися з набуттям її незалежності, є надзвичайно централізованою, негнучкою і не сприяє соціально-економічному розвитку як окремих територій, так і держави в цілому. Аналіз європейського досвіду побудови моделі міжбюджетних відносин доводить, що створення ефективно функціонуючої бюджетної системи в Україні можливе через бюджетну децентралізацію, яка має базуватися на першочерговому посиленні локального рівня. Ключовими питаннями, на яких слід зосередити увагу і зусилля, – чітке розмежування як повноважень між центральними та місцевими органами влади, так і фінансових ресурсів на їх виконання та створення умов для самофінансування суб'єктів місцевого управління. Щодо зміцнення дохідної бази органів місцевого самоврядування, то, по-перше, прийняті в кінці грудня 2014 р. законодавчі акти, передбачають формування нової системи міжбюджетних відносин в Україні, зокрема через розширення податкової бази для місцевих органів влади та зміщення податкових акцентів на локальний рівень. З новим бюджетним кодексом місцеві бюджети отримали шляхи їх наповнення за рахунок збільшення податків, а саме податку на нерухомість (включаючи комерційну), податків на автомобілі, на надра і т.д.

По-друге, нагальним завданням для України сьогодні є стимулювання, активізація місцевого самоврядування в пошуку додаткових резервів і залученні альтернативних джерел надходжень до своїх бюджетів. В цьому контексті для України при нагоді стає зарубіжний досвід отримання місцевими органами влади додаткових фінансових ресурсів у сферах водопостачання та каналізації, переробки сміття домогосподарств, створення місць для паркування, догляду за дітьми та організації позакласних занять, догляду за людьми похилого віку, ефективного використання спортивних і культурних об'єктів тощо. Подолати низку проблем у фінансовому забезпеченні територіальних громад також може зняття необґрунтованих обмежень стосовно доступу до позикових капіталів.

По-третє, за умови збільшення закріплених за місцевими бюджетами доходів доцільно не тільки знизити суттєве домінування трансфертів над власними фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, а й змінити структуру офіційних трансфертів, збільшивши питому вагу так званих незв'язаних субсидій – фінансової допомоги місцевим органам влади з боку державної влади, яка не обумовлюється конкретною метою та завданнями. До того ж, дестимулюючи роль відіграє діючий механізм надання дотацій вирівнювання через втрату адміністративно-територіальними одиницями свого вищого рейтингу за середньодушовими доходами місцевих бюджетів після перерозподілу цих дотацій.

По-четверте, формування фінансово-самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць потребує змін не тільки у податковому та бюджетному законодавстві, але й у територіальних розмірах громад, районів та регіонів, що дозволило б збільшити їх економічні можливості.

Успішне вирішення даних проблем сприятиме відновленню в нашій країні місцевого самоврядування як потужної рушійної сили економічних та соціальних змін.

Дискусія. Залишаються дискусійними та потребують подальших наукових досліджень вада діючого порядку формування доходів органів місцевого самоврядування, яка полягає у відсутності зв'язка їх розмірів з обсягами та якістю надання муніципальних послуг; питання зручності та вартості адміністрування нових податкових проектів нашого уряду, визначення загального податкового навантаження на суб'єкти економіки. Ініціативи збільшення неподаткових надходжень в структурі доходів місцевих бюджетів, в свою чергу, потребують

враховувати ризики виникнення проблеми справедливості в сферах надання послуг освіти, охорони здоров'я і соціальної допомоги, що також вимагає виважених кроків на підставі вивчення передового зарубіжного досвіду. Окремого обговорення потребує українська модель здійснення вирівнювання між адміністративно-територіальними одиницями. Отже, ці та інші суперечливі питання фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування залишаються однією з основних тем обговорення вітчизняних і зарубіжних економістів-практиків і політиків.

Список використаних джерел

1. Нова архітектура бюджетної системи України: ризики та можливості для економічного зростання / [Молдован О.О., Жаліло Я.А., Шевченко О.В.]; за ред. канд. екон. наук, Я. А. Жаліло; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К., 2010. – 35 с. [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/architektura-ca599.pdf>
2. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін.]. – К., – 2012. – 128 с. [Електронний ресурс] // Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO": [сайт]. – Режим доступу: http://despro.org.ua/media/upload/central_zac_ua_publ_chno_vladi_dosv_d_evropeyskih_derzhav_ta_perspektivi_ukra_ni%282%29.pdf
3. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р] Урядовий кур'єр. – 2014р. – № 67. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
4. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи" від 28 грудня 2014 року № 71-VIII // Голос України. – 2014. – № 254. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page>
5. Закон України "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин" від 28 грудня 2014 року № 79-VIII // Голос України. – 2014. – № 252-1. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19/paran2#n2>
6. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення податкового контролю за трансфертним ціноутворенням" від 28 грудня 2014 року № 72-VIII. – № 252-1. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/72-19/paran5#n5>
7. Government revenue, expenditure and main aggregates [Електронний ресурс] // EUROSTAT: [сайт]. – Режим доступу: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_a_main&lang=en
8. Бюджет України – 2013 (збірник) [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України: [сайт]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=404574&cat_id=404610
9. Consolidated government revenue as percentage of total general government revenue (consolidated) [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД): [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdifiscaldecentralisationdatabase.htm>
10. Consolidated government expenditure as percentage of total general government expenditure (consolidated) [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД): [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdifiscaldecentralisationdatabase.htm>
11. Tax revenue as percentage of total general government tax revenue [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД): [сайт]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdifiscaldecentralisationdatabase.htm#D_9
12. Inter-governmental transfer revenue as percentage of total government revenue (both internally consolidated between the Central and Social Security sectors only) [Електронний ресурс] // Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСД): [сайт]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/tax/federalism/oecdifiscaldecentralisationdatabase.htm>
13. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік / [Зубенко В., Самчинська І., Рудик А. та ін.]. – К., 2014. – 80 с. [Електронний ресурс] // Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень (ІБСЕД): [сайт]. – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV_IV_2013_Monitoring_ukr.pdf
14. Чекіна В. Введення податку на нерухомість в Україні: проблеми й ризики / В.Чекіна // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 38-44.
15. Виконання державного бюджету в частині міжбюджетних трансфертів [Електронний ресурс] // Державна казначейська служба України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602;jsessionid=E09B936EDD3E115C9A46607A63699DFC>
16. Субботович Ю. Бюджетна децентралізація та зміцнення фінансів органів місцевого самоврядування / Ю. Субботович // Вісник Київського національного університету. Серія: Економіка. – 2012. – № 132. – С. 44-46. DOI: 10.17721

Е. Яфинович, канд. экон. наук, ассист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

МЕСТНЫЕ БЮДЖЕТЫ И МЕЖБЮДЖЕТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ: ОПЫТ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН И ПРОБЛЕМЫ УКРАИНЫ

Статья посвящена изучению механизмов эффективной организации отношений в середине бюджетной системы Украины и Европы, а именно через построение оптимального баланса между бюджетом центрального правительства и бюджетами органов местного самоуправления. Рассмотрено понятие децентрализации в контексте реформирования межбюджетных отношений Украины. Проанализирован отечественный и зарубежный опыт формирования доходной части местных бюджетов с целью определения наиболее действенных элементов и сдвигов в местном самоуправлении стран Европы, которые было бы целесообразно внедрить в национальную бюджетную систему.

Ключевые слова: фискальная децентрализация, местные бюджеты, межбюджетные отношения, налоговые поступления, местные налоги, неналоговые поступления, трансферты.

O. Iafinovich, PhD in Economic, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LOCAL BUDGETS AND INTER-BUDGET RELATIONS: THE EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES AND PROBLEMS OF UKRAINE

The article is devoted to the study of mechanisms to organize relations inside the budget system of Ukraine and Europe effectively, namely through developing the optimal balance between the central government budget and the budgets of local governments. The decentralization issue is examined in the context of reforming the inter-budget relations in Ukraine; particular attention is paid to fiscal decentralization, the indicators determining the level of the public power decentralization in the country. Domestic and foreign rates of income and expenditure of the central government and local governments, their shares in the consolidated budget of states, and proportions are analyzed under specific criteria. Trends to generate the revenue part of the local budgets of Ukraine and European countries are studied, the peculiarities and problems of this process are defined. The experience of Europe and Ukraine on types of taxes that are part of the local budget revenues is examined. The structure of tax revenues of local budgets is considered, potential areas that allow increasing these revenues in the structure of local budgets of Ukraine due to foreign experience are identified. Particular focus is given to the second largest source of revenue of the local government budgets. The dependence of local budgets on transfers in Ukraine and Europe is analyzed to determine the most effective elements and changes in local government in European countries that would be appropriate to introduce into the national budget system.

Keywords: fiscal decentralization, local budgets, inter-budget relations, tax revenues, local taxes, non-tax revenues, transfers.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 100-105

УДК 005.936 (477)

JEL P260

DOI: dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/16

В. Брановицький, асп.

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ

ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ТРАНЗИТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено проблему структурних деформацій власності в постприватизаційний період, а саме відсутність суспільного усвідомлення легітимності власності, що постійно продукує утопічні політичні гасла та суспільне невдоволення існуючим перерозподілом власності. Розглянуто два діаметрально протилежні засоби легітимізація власності шляхом націоналізації та конституційної реформи. Висновки зосереджені в реалізації політики економічного конституціоналізму як шляху легітимації власника в Україні та побудови демократичної й правової держави.

Ключові слова: легітимність, власність, легалізація власності, економічний конституціоналізм.

Свавілля і непередбачуваність несумісні із створенням багатства ...
Суспільство, в якому є сумніви з приводу того, кому що належить,
не може розраховувати на тривалий і успішний розвиток.
М. Тетчер [1, с. 412]

Постановка проблеми та актуальність. Відсутність усвідомлення легітимних прав власності, що є традиційним в розвинутих країнах є основою несприйняття приватної власності. Зовсім не випадково нобелівський лауреат В.Леонтьев в одному зі своїх інтерв'ю (1993) заявив, що Росії знадобиться не менше 70 років, щоб відтворити повноцінну систему інституцій приватної власності. Це твердження прийнятне і для України [2]. Так як відсутність легітимної правової історії не дає можливості захищати правовим інституціям право власності. Питання власності на сьогодні знаходиться в атмосфері байдужості зі сторони агентів державної влади. Реституція власності не стоїть на першочерговому завданні для уряду. Хоча історична справедливість, євроінтеграційний вектор розвитку й становлення в суспільстві усвідомлення прав власності вимагає проведення даного кроку, але для цього потрібна буде чимала політична воля в середині країни.

Походження і методи нагромадження капіталу, отриманого в процесі приватизації національного багатства не мають правових гарантій недоторканності, захисту від кримінально-владно вмотивованого перерозподілу, а головне правової та суспільної легітимнос-

ті. Відтак є підстави стверджувати, що відносини власності в Україні є значною мірою деформованими й непрозорими. Неформальні інституції та вибіркоче застосування законодавства детермінують механізми перерозподілу власності, всупереч ринковим механізмам і нормам закон. "Звідси маємо "інституційну пастку", коли, з одного боку, існують об'єктивні можливості до перерозподілу прав власності, що визначаються відсутністю правових гарантій недоторканості та суспільною не легітимністю її структури, а з іншого – силові спроби перерозподілу власності призведуть до неможливості правового забезпечення її недоторканості" [3, с.91].

Механізми та форми здійснення перших процесів реформування відносин власності та лібералізації процесів призвели до проблеми легітимності власності, що проявилася в її правовій незахищеності перед подальшим перерозподілом. Хід реформ спровокував першу хвилю криміналізації суспільного життя, тінізацію економічних відносин. В таких умовах одним з активних учасників приватизації і наступних перерозподілів власності, що відбулися в 90-ті роки став злочинний світ. Непослідовність дій не дала затверджуватися конфігурації основаної на легітимності та економічному лібе-